

Mario Stipančević

Hrvatski državni arhiv
Marulićev trg 21
Zagreb

NEZNANI SVIJET EMILA LASZOWSKOG¹

UDK 929 Laszowski, E.

Pregledni rad

Članak na temelju dnevnčkih i memoarskih bilježaka Emila Laszowskog nastoji prikazati manje poznatu stranu njegova (svakodnevnog) života, odnosno jednog njegovog dijela, od rođenja do dolaska na studij prava u Zagrebu. Korištenjem dragocjenih zapisa ostavštine koja se čuva u Hrvatskom državnom arhivu nastoji se približiti djetinjstvo i mladenaštvo člana posjedničke obitelji koji se tijekom života prometnuo u jednog od značajnijih pripadnika hrvatske društvene i kulturne elite na prijelazu 19. i 20. stoljeća.

Ključne riječi: *Emil Laszowski, biografija, osobni fond, arhivsko gradivo.*

Prošle godine navršilo se punih sedam desetljeća od umirovljenja Emila Laszowskog i odlaska iz Kraljevskog državnog arhiva u Zagrebu te šezdeset godina od njegove smrti 28. studenoga 1949. Nažalost, niti jedan od tih događaja nije obilježen. Ako je neka utjeha, može se ustvrditi da je barem osobni fond s iznimno vrijednim gradivom tog uglednog hrvatskog intelektualca, povjesničara i arhivara, nakon dugog čekanja dobio obrise kakvog-takvog reda, radom autora ovih redaka. Tijekom sređivanja gradiva rodila se i ideja o pisanju članka kojeg čitatelj ima pred sobom.

---

¹ Naslov članka zapravo je preinačeni naziv autobiografskog rukopisa E. Laszowskog "U svijet... neznani". (HR HDA 806. Emilij Laszowski, 1.5.1.10. "U svijet... neznani", kut. 11).

Na neki će se način ovaj rad pokušati otkloniti od uobičajenih biografskih prikaza. Prije svega jer to omogućuju arhivalije koje nam je Laszowski ostavio u namiru. One su takvoga karaktera da svojom zanimljivošću, jasnoćom i konkretnošću jednostavno traže da ih se pusti da govore same za sebe. Dakako, zbog iznimno bogatog i dugog života, kao i količine gradiva koje o njemu govori, ovdje će biti prikazan doslovno samo ulomak priče o njemu, onako kako ga je sam Laszowski doživio, vidio i zabilježio, uz najnužnije komentare važne za razumijevanje cjelokupnog društvenog konteksta za koji su vezani. Zbog toga je posve razumljiva i činjenica da je čitav rad temeljen na njegovim izvornim rukopisima i bilješkama. Samo je manji dio preuzet iz monografije M. Petkovića² i to onaj koji se odnosi na gradivo koje su čuvali ili još čuvaju članovi obitelji u privatnom posjedu.

Svi su korišteni materijali autobiografskog karaktera. Najviše njih dio je tzv. Dnevnika za koje se može tvrditi da nisu u potpunosti pisani na tragu dnevnih bilježaka, već (barem oni koji se odnose na najstarija razdoblja) memoarski, kao svojevrsni pogled unatrag. To, čini se, ne umanjuje njihovu vjerodostojnost, jer je sva prilika da je Laszowski u njihovu pisanju koristio sjećanja drugih, vlastite i tuđe bilješke i/ili odgovarajuće dokumente, budući da je događaje iz života opisao iscrpno i sa sebi svojstvenom, gotovo činovničkom preciznošću.

Promjene u izvorniku su minimalne i označene su uglatim zagradama, najčešće da bi se poboljšao smisao rečenice ili naglasila činjenica da dio teksta iz nekog objektivnog razloga nije prikazan cjelovito (tri točke). Sve drugo vezano uz citirane dijelove nastojalo se zadržati u potpunosti kao i u izvorniku, tako i uvlake pojedinih redaka, izvorne bilješke, podcrtavanje pojedinih riječi i dr.

Emil Filip Laszowski³ ili, kako se u nekim radovima i dokumentima i radovima navodi, Emilij Laszowski Szeliga bio je izdanak plemićkih obitelji od kojih niti jedna, niti po ocu niti po majci, nije bila rodnom s hrvatskih prostora. O prvim danima života i svojim roditeljima napisao je sljedeće: *Rodio sam se u gradu Brlogu na Kupi (općina Ozalj) 1. IV. 1868. od oca Sigismunda i majke Sidonije rođ. pl. Šufflay. Otac mi je bio rodnom Poljak.*⁴

Njegov otac Sigismund (Zygmunt) doista je po ocu Antunu Laszowskom Szeligi bio Poljak, a po majci Mariji Marijani, rođ. barunici Wimmer von Wimmersperg, Nijemac. Rođen je 11. svibnja 1830. u galicijskom gradu Samboru, u kojem je njegov otac bio carski i kraljevski rudarski namještenik. Nakon

---

² Petković, M. *Emilij Laszowski Szeliga 1868.-1949.*, Zagreb: Družba "Braća Hrvatskog Zmaja", 2000, str. 17-18.

³ U "Prologu" Dnevnika 1868-1888. zabilježio je sljedeće: *Okršten sam imenom Emil Filip. Prvim po želji oca, drugim po kumu. Kumovali su mi djed Filip Šufflay i Milka pl. Tomašić.* (HR HDA 806. Emil Laszowski, 1.4.1. Dnevnik 1868-1888, kut. 2)

⁴ HR HDA 806. Emilij Laszowski, 1.5.1.5. Curriculum vitae, kut. 10.

školovanja u rodnom gradu, gdje je po očevoj želji završio rudarsku školu, kratko je vrijeme bio namješten u jednom galicijskom rudniku. Međutim, spomenuti je poziv brzo napustio posvetivši se vojničkom zvanju. Dobrovoljno je unovačen u rujnu 1848. i dodijeljen 58. pješačkoj pukovnici nadvojvode Stjepana u kojoj su služili gotovo samo Poljaci.

Čini se da je Sigismund bio vrlo uspješan u vojnoj službi. Tako je već 1859. u činu poručnika zbog isticanja u bici kod Solferina odlikovan Vojnim križem za zasluge. Nakon toga premješten je u Rijeku i promaknut u čin natporučnika.

Potkraj 1864. njegova je pukovnika premještena u Zagreb, gdje je Sigismund i upoznao Emilovu majku Sidoniju Šufflay Otruševačku. Za njihovo je poznanstvo i kasniju bračnu vezu, prema bilješkama Laszowskog, vezana zanimljiva anegdota. Naime, kao što je često bivalo s ljubavima u "galantnom stoljeću", njenu su ruku istovremeno nastojali pridobiti i Sigismund i njegov prijatelj, također natporučnik, Desider Göttman. Sidoniji su se sviđala obojica i nije mogla odabrati za kojega će poći pa je odluka trebala pasti izvlačenjem karata. Pobjednik je trebao biti onaj koji izvuče "Herz-Damu". Više je sreće imao Sigismund pa se par uskoro vjenčao u lipnju 1865. u Brlogu, a jedan je od svjedoka bio i nesuđeni ženik Göttman.⁵

Po izbijanju rata između Austrije i Pruske godinu dana kasnije, Sigismund je sa svojom pukovnijom premješten u Češku, gdje je u bici kod Kraljičina Gradca (Königsgrätz) početkom srpnja nepovratno izgubio zdravlje. Tijekom bitke u kojoj je austrijska vojska doživjela poraz, kako bi spasio život, morao je preplivati Labu uslijed čega je dobio tešku upalu pluća zbog koje je poslan na dopust. Umirovljen je krajem srpnja 1867.⁶

O tim i događajima koji su uslijedili nakon Sigismundova dolaska u Brlog k supruzi i tastu njegov je sin zabilježio:

Uslijed bolesti, koju je moj otac Sigismund Laszowski zadobio u vojni god. 1866. na Pruse, kada je preplivao Labu u bici kod Kraljičina Gradca u Češkoj, i time počeo poboljšavati na plućima, pošao je u junu 1867. na dopust u Brlog k svom tastu.

Tu je stalno boravio s mojom majkom. Kućni liječnik Ferdo Salloker iz Metlike dobro ga je liječio i on se dobro oporavio. I bio bi za cijelo potpunoma ozdravio, da je poslušao savjet liječnika. Kad se je oporavio, dolazili su u Brlog njegovi vojni drugovi kapetani: Gottmann, Prohaska, Völkl i drugi. S njima je aranžirao lovove, a kako je bilo svega u kući pilo se je jako.

---

⁵ HR HDA 806. Emilij Laszowski, 11.2. Životopis Mateja Sigismunda Laszowskog, kut. 83; usp. Petković, M. n. dj., str. 17-18.

⁶ Isto.

Svaku bi večé kuhali na stolu Cranpampuli⁷ i to na čaše pili. Taj život prouzročio [je] recidivu. Salloker je rekao mojoj mami "Der ist verlohren"⁸ i tako je na žalost bilo. Pozlilo mu i bolest se rapidno razvijala.

Gotovo cijelu zimu 1867/8. sproveo je u krevetu brižno njegovan. Slabio je sve više i više. Vele bio je silno desperatan kad je znao, da je ocem. Nu želio je poživiti. S toga je odlučio poći po savjetu Sallokera na gradačku kliniku, koja je onda bila na glasu.

Ogranulo je bujno proleće, a on se spremao na put, da povrati zdravlje.

Mjeseca marta 1868. oprostio se je s mojom majkom i djedom te šogoricom Milkom Tomašić,⁹ koja je došla njegovati moju bolesnu mamu.

Sjedeći već na kolima, upitala ga je tetka Milka. Kako želi, da mu se nazove dijete koje će se roditi. On odvratil suzom u oku: "Wenn ein Bube Emil, wenn ein Mäderl Berta..."¹⁰

Tako mi je otac odredio ime. Kojim osjećajem ostavljao je svoju majku i mene nerodjenoga, može se misliti...

Pratio ga je sluga moga djeda Mihalj Colarić, koji ga je poznavao već s bojišta u Italiji 1866.

Djed moj namaknuo mu je sredstava za put i liječenje.

Colarić mi [je] kasnije pripovijedao kako su putovali i u Zagrebu dan ostali, i dalje za Graz kretali. Nebrojeno puta pitao ga moj otac slabom hrvaštinom: "Kaj misliš Mihić, bum li ozdravil?"

Mihić ga tješio kako [je] znao, prem je vidio da mu je "duša na jeziku".

Sretno ali mučno došli su u Graz, gdje je pošao u "Allgemeines Krankenhaus".¹¹

Par dana ostao Colarić kod njega, a onda se vratio kući. Brigu oko oca preuzeo je moj kuzen¹² Žiga Šufflay, koji je u Grazu bio na univerzi.

Pisma iz Brloga i Graca et vice versa¹³ redala su se uzastopce. Otac se zanimao za majku, majka za oca. Kako je bila mama slaba, vodila je korespondencu sestra joj Milka, a mama je pripisala nekoliko toplih riječi.

---

⁷ Vrsta opojnog pića s mirodijama, obično kuhana rakija koja se prilikom pripremanja pali šibicom.

⁸ Izgubljen je. (Zahvaljujem kolegama Luki Vukušiću i Maji Pajnić na svesrdnoj pomoći pri odgonetanju i prevođenju latinskih i njemačkih dijelova teksta).

⁹ Emilija pl. Tomašić, rođena Šufflay, supruga Josipa Tomašića i majka Nikole (kasnijeg bana), Eme i Bele.

¹⁰ Ako bude dečko Emil, ako curica Berta...

¹¹ Opća bolnica.

¹² Rođak, bratić.

¹³ I obrnuto.

Otac [je] neprestance čeznuo za majkom i uzdisao: "Habe Weib, ein krankes armes Weib, und ich kann nicht an ihrer Seite sein!"¹⁴

Niti druga strana obiteljskog stabla Emila Laszowskog nije izvorno bila hrvatskih korijena. Njegova je majka, ranije spomenuta Sidonija, bila najmlađe djeteta Filipa Šufflaya Otruševačkog¹⁵ i Barbare Babok Vukšinečke. Obitelj Šufflay (Sufflei ili Schufflei) bila je njemačkog podrijetla iz okolice Würtemberga, odakle su sredinom XVI. st. doselili u Hrvatsku:

Porodica Šufflay starinom je iz Wirtemberške. Krsto barun Ungnad doveo je g. 1565. neke wirtemberške rudarske obitelji u samoborske rudnike. Bile su [obitelji] s glavama njihovim: Hansom Mathesen, Gerhardom Langom, Mihajljem Sufflei, Petrom Reszom, i Ivanom Dolthallerom.¹⁶ Svakako možemo spomenutog Mihajla Sufflei-a smatrati začetnikom obitelji Šufflay-a u samoborskom kraju. Sva je prilika da je ova obitelj prvobitno naseljena u Otruševcu, selu kod Samobora, zacielo već po Ungnadu, ili po njegovim nasljednicima vlastnicima samoborske gopštije.

Iz Otruševca se je g. 1717. odselio Martin Šufflay, i od njega se rodi mnogobrojna daljnja obitelj Šufflay-a.

Matija Šufflay iz Otruševca, čini [se] da je bio službenik kojega od grofova Erdödy-a vlasnika samoborskoga grada, i da je osobito bio u milosti svoga "zemaljskog gospodina", a i inače je imao stanovite zasluge. Sva je prilika da je zaговорom Erdödy-a g. 1675. mjeseca travnja, u Beču izdanom poveljom, podielio Matiji Šufflay-u "od Otruševca", njegovom sinu Martinu i kćeri Mariji te braći njegovoj Stjepanu, Ivanu i Petru s njihovim sinovima (ne navode se imena njihova), pa Đuri Doltaru ugarsko-hrvatsko plemstvo i grb.¹⁷

O događajima u godini svojega rođenja, a i kasnije, Laszowski je naravno mogao znati samo posredno, najvjerojatnije prema pričanju majke i djeda uz koje je bio posebno vezan. Ipak, prikazi iz ranog razdoblja života gotovo ni po čemu ne odudaraju od prikaza onih kojih se Laszowski mogao živo sjećati i za koje je na raspolaganju imao vlastite bilješke, što je uistinu dragocjeno za stvaranje ukupne slike o njegovu životu.

¹⁴ Imam ženu, siromašnu bolesnu ženu, i ne mogu biti na njezinoj strani. HR HDA 806. Emilij Laszowski, 1.4.1. Dnevnik 1868-1888, kut. 2.

¹⁵ Pored majke, ključnu ulogu u Emilovu djetinjstvu imao je upravo njegov djed Filip Aleksandar Šufflay (1794-1882), sin Antuna Šufflaya i Ane Doltar iz Samobora. Po struci pravnik (studirao u Zagrebu), neko vrijeme radio kao odvjetnički perovođa "carskog fiškala" Danijela Baboka, a onda se posvetio ekonomiji radiivši na ribničkom dobru Adelma Petazzija kao njegov opunomoćenik i gospodarski "inšpektor". Oženio se nećakinjom odvjetnika Baboka i 1837. kupio Brloško imanje.

¹⁶ *Parnica iz g. 1568. koja o tom govori, nalazila se je g. 1897. u arhivu Jugoslavenske akademije. Poslie ju nismo više našli, zacielo je negdje krivo uložena. (Izvorna bilješka.)*

¹⁷ HR HDA 806. Emilij Laszowski, 16.2.5. Životopis Filipa Aleksandra Šufflaya i rodoslovlje obitelji Šufflay, kut. 88; usp. M. Petković, *n. dj.*, str. 19-20.

Čini se da su porod i prve godine malog Emila prošle u stalnom strahu za njegov život. Bio je krhko i boleljivo dijete, jedinac okružen ponekad i pretjeranom majčinom i djedovom brigom. To će se, kako obično biva, poprilično odraziti i na njegov daljni život, posebice na (ne baš uspješno) školovanje i teško odvajanje od obitelji i rodnog Brloga. Sam je porod i vrijeme neposredno nakon njega protekao prilično teško:

Cijelo vrijeme trudnoće poboljšavala je moja majka. Dobila je žuticu te bila tako slaba da je morala mnogo ležati. Trpila je mnogo.

Tako se približavao kritični dan, da ja ugledam svjetlo svijeta. Kad se je taj dan približavao, bivalo s mojom majkom sve slabije. Na sreću imala je dobru njegu, jer je uz nju bila njezina požrtvovna sestra Milka pl. Tomašić. Obje sestre su se silno volile.

Obje su stanovale u istočnom krilu grada Brloga, u velikoj sobi zvanj "Altana" po verandi zvanj, koja je bila okrenuta prema sjeveru i s koje se čuo šum slapa Kupe kod mlina ispod grada.

Moj ubogi otac bolovao je u gradačkoj klinici, i nije mu bilo sudjeno, da vidi svoga potomka.

Dakako, da je i moj djed sve činio, da olakša muke moje majke, te ju [je] i on dvorio i dao najpomnije dvoriti. Svaki se dan peklo i kuhalo posebno, nu moja majka tek bi što okusila, uslijed čega je bila vrlo slaba.

Tako je osvanuo 1. april 1868.

Uz moju majku bila je primalja iz Metlike. Ime joj ne znam, pak i kućni liječnik Ferdo Salloker.

Porod je bio vrlo težak. Liječnik se već počeo savjetovati sa djedom i tetkom, kako i što da učini, dali da se žrtvuje mati ili dijete. Već je bilo odlučeno žrtvovati dijete, a da se spasi mati. Moja je majka osjetila o čem se radi i molila da spasi dijete, ma da ona pogiba...

Učinjen je zadnji pokušaj...uz užasne boli majčine, a i vještinu liječnika i primalje osvanuo sam ja na ovome svijetu. Moj svečani dolazak na svijet popratilo je božakovsko zvono zvoneći pozdrav Gospi u zoru.

Tetka Milka uskliknula je: "Es ist ein Bube, hat grosse schwartze Augen."¹⁸

Liječnik me pregledao i konstatirao "Lebensunfähig".¹⁹ Pa kako sam izgledao, slab, mal, crn s dugom kosom...rekoše "lazarče"...

Žuta rožnica očiju odavala, da sam na svijet sobom donio žuticu, od koje je moja mati bolovala, a uz to bila mi slezena nabreknuta, kako je liječnik konstatovao

---

¹⁸ Dečko je, ima velike smeđe oči.

¹⁹ Nesposoban za život.

"milz verhärtung",²⁰ a skoro se pojavila i groznica od koje sam bolovao 7 godina...²¹

Dakle čovjek bez nade na život...

Teta i babica me okupaše i pokazашe djedu i mojim malim bratićima Miceku i Emi Tomašićima, koji su bili s majkom u Brlogu...

Odmah je prizvan župnik Janko Radočaj, koji me do "Altane" na koru gradske kapelice krstio. Vele da sam tako kiselo lice učinio kad sam primio "sal sapientiae".²² Okršten sam imenom Emil Filip. Prvim po želji oca, drugim po kumu. Kumuovali su mi djed Filip Šufflay i Milka pl. Tomašić.

[...] Majka me je sama dojila, jer je liječnik smatrao po mene pogibeljnim, ako bi pio zdravo mlijeko, jer je prejako, i ja bi poginuo, već da moram sisati majku – ili živio ili umro...

Tako nisam dobio dojku. Samo [zahvaljujući] velikoj brizi i njezi, uspjelo je mene podržati na životu. I nebrojeno mi je puta rekao kasnije liječnik Salloker, da ni jedna druga majka mene ne bi odhranila...

Mome porodu radovao se je moj otac, koji je pisao vrlo ljupko pismo cjelivajući me u duhu. O meni [su] se pisali cijeli izvještaji ocu.

No približivala se momu ocu katastrofa. On je to osjećao i uzdisao pred Žigom Šufflayem "Habe Weib und Kind, und muss so verlassen sterben..."²³

23. juna 1868. umro je u naručju Žige Šufflaya. Brojio sam toga dana 84 dana moga života – ostao sam siročić bez oca...

Želja je bila moga oca, koju je često izrazio majci, da ne budem nikad vojnikom, taj je stališ "Ein glänzendes Elend"²⁴ – kako je rekao.

Iste noći kada je moj otac umro, čula je moja mama pod prozorom Altane (gdje je spavala) neko bolno jecanje i uzdisanje. Probudila je sestru Milku i obje su dalje to čule. Tumačile su to zlim znakom i mama je uzdahnula "Gewiß ist Sigismund Gestorben!"...²⁵

Drugi dan je došao brzopjav od Žige Šufflaya, koji je javio smrt moga oca.

Tako sam ostao bez oca. Od njega nisam baštiniio ništa, do lijepo i pošteno ime. Ostao sam na brizi mome dobromu djedu Filipu Šufflayu.

---

²⁰ Otvrduće slezene.

²¹ Vjerojatnije 7 dana.

²² "Sol mudrosti". Misli se na sakrament krštenja.

²³ Imam ženu i dijete, a moram umrijeti tako napušten...

²⁴ Prikrivena bijeda.

²⁵ Sigurno je Sigismund umro!

Kao za siročće časnika, počeo se za mene brinuti C. K. zemaljski vojni sud u Zagrebu. Dekretom od 28. VIII. 1868. br. 4095. imenovao je voj. sud moga djeda mojim tutorom, a moju mamu kako sututoricu. Dekret je potpisao F.M.L. Jobst i puk. Zebntner...

*Moj djed je dakle preuzeo brigu za mene. [...]*²⁶

Već je rečeno da je Laszowski o događajima vezanima za najranije djetinjstvo govorio iz druge ruke, odnosno po pričanju starijih. O tome svjedoči i sljedeći opis zbivanja vezanih za najranije godine njegova života. Pogled na njih krije i brojne zanimljivosti o onodobnoj skrbi za djecu i uvjete u kojima su odrastala. Naravno, u dobrostojećoj posjedničkoj obitelji. Takve uvjete seljačka su djeca, pa i ona rođena na dobru Emilova djeda, mogla samo sanjati.

Iz ove godine (1869. op. M.S.) malo mi je što poznato o mom životu i mojim prilikama. Poznato mi je samo da sam bio vrlo slabo dijete, boležljivo i ružno.

[...] Majčino mlijeko sisao sam punih 14. mjeseci, a tad najednom mi se odurilo. Kad bi mi majka pružala grudi, namrčio bi se i zlovoljno se odvratio vičući: "ne, ne". "be, be"...

Počеше me hraniti mlijekom i ukuhanim grizom te bijelim kruhom u mlijeku, t.z.v. moćnikom-panadlom(?) itd.

Slabo sam jeo te me je valjalo uvijek zaokupiti igrom, u kojoj bi zaboravljao da ne ću jesti i tako mi turaše jelo u usta. Obično bi me jelom najbolje varali, ako bi se igrao raznim životinjama od gume, koje su plivale u laboru s toplom vodom....

*Da se jačam kupala me majka u vodi u kojoj se kuhalo orahovo lišće, to da je dobro činilo. Kupali su me dugo godina u takovoj kupelji po receptu domaće vračarice Jurečke stare iz Kamanja.*²⁷

Jedna nam je bilješka vezana za to razdoblje otkrila i nemali vremenski odmak s kojega je Laszowski pisao o događajima u svom najranijem djetinjstvu. Radi se o njegovu osvrtnu na događaj iz 1871. kada se kao dvogodišnjak teško ozlijedio...

*Nekako u ljetu ove godine, stajala je moja bona²⁸ samnom kod prozora u jedaćoj sobi (palači). Padala je kiša i na nebu se vidila duga "božji pasac". To mi se je vrlo dopalo te sam rukom mahnuo, da zahvatim dugu. Udario sam lijevom rukom o staklo, te sam si rasjekao žile na zglobu ruke i podlaktice. Užasno je curila krv. Jedva me povezaše. Još i sad u mojoj 53. godini vidi se trag brazgotine 5 cm. duge.*²⁹

---

²⁶ HR HDA 806. Emilij Laszowski, 1.4.1. Dnevnik 1868-1888, kut. 2.

²⁷ Isto.

²⁸ Dadilja.

²⁹ HR HDA 806. Emilij Laszowski, 1.4.1. Dnevnik 1868-1888, kut. 2.

Slična nezgoda, kojih je u njegovu djetinjstvu, usput rečeno, bio priličan broj, zadesila je malog Emila i sljedeće, 1872. godine.

[...] *Od prilike ove godine sam si sjedeći na stolu polio lijevu nogu vrućom kafom iz lonca. Tako, kad mi majka skidala čarapu, gulila se i koža dolje. Dugo me to boljelo.*³⁰

Zanimljiva se anegdota zbila i 1874.

*19. III. Bio sam s mamom u Zagrebu kod tetke Tomašičke. Slavio se imendan tetkov. Stol je bio prostrt, a gosti bili u salonu. Tetak je vidio kako sam znatiželjno gledao veliku tortu od pečenih mandula. On mi je rekao da je u nutri lijepa ptičica. Čim se je tetak udaljio, uzeo sam čekić, popeo se na stol i smrvio čekićem tortu – dakako i tanjur, na kojem je stajala. U taj čas došao je tetak u sobu i mene vidio zapanjena – jer ptičica nije izletjela..."A gdi je tičica?" pitao sam tetka. On se smijao i svi gosti, koji su vidjeli mene na stolu...Moja me mama hotjela kazniti, ali dobri tetak me uzeo u zaštitu.*³¹

Ovo je bila i posljednja godina Emilove potpune bezbrižnosti, jer je majka dječaćića u dobi od nepunih šest godina odlučila polagano uvesti u svijet odraslih putem privatnog školovanja, kako je to i priličilo imućnijim obiteljima. To je podrazumijevalo odabiranje osobe za poduku, tzv. "inštruktora", obično gimnazijalca ili studenta, ovisno o dobi djeteta kojeg je valjalo podučavati. Laszowski ih je imao priličan broj. Neki su se zadržavali duže, neki relativno kratko. S nekima je bio više, s nekima manje zadovoljan. U svojim ih je bilješkama gotovo sve poimence spomenuo.

Na odgoj i obrazovanje se u Emilovoj obitelji itekako pazilo. Djed Filip bio je pravnik, djedova braća Antun i Josip profesori zagrebačke akademije.³² Iz sljedećih redaka dobivamo svojevrsni pogled na obrazovanje članova najboljestojećih obitelji onoga doba. Posebice se to odnosi na zagovaranje učenja i govorenja njemačkog i latinskog. Hrvatski je jezik usprkos standardizaciji i činjenici da je već više od četvrt stoljeća bio službeni, čini se, još uvijek smatran jezikom drugorazrednog značenja primjerenim nižim slojevima stanovništva.

U ljeti ove godine bio sam s majkom u Zagrebu i u Čehima kod Zagreba u posjetima kod moje tetke i tetka Josipa i Emilije Tomašić...Ovaj put tražila je mama sa

---

³⁰ Isto.

³¹ Isto.

³² Antun Šufflay (1775-1849). Školovao se u Samoboru i Zagrebu, gdje je 1799. položio odvjjetnički ispit kod Banskog stola. Četiri godine kasnije (1803) promoviran je u doktora filozofije i slobodnih umijeća. Nakon toga radio je na Zagrebačkoj akademiji kao predavač fizike, mehanike i gospodarstva.

Josip Šufflay (1778-1842). Niže škole završio u Samoboru, gimnaziju u Zagrebu. Pravo studirao u Zagrebu i Pešti, gdje je 1799. promoviran u doktora filozofije i slobodnih umjetnosti, a 1804. u doktora prava. Nedugo nakon toga postao je profesorom na Zagrebačkoj akademiji.

tekom u Zagrebu prvoga moga inštruktora. Našli su jednog nižegimnazijalca Ivana Kaničara, koji je imao s nama poći u Brlog. Nu kad smo kod njega došli, sakrio se je u dimnjak, jer se je teško dijelio od matere i sestre.

Ne znam kako je dalje bilo, nu znam da sam njega dobio za inštruktora. Nastanjen je bio u sobi gdje je prije stanovao Žiga Šufflay, do sobe moga ujaka Julija. U toj sobi stanovali su svi moji inštruktori. Tada je otpuštena moja bona Ana Vučer, koja je još ostala u Brlogu kao pomoć u kući. Nu već prije Kaničara počela me je mama sa bonom učiti pisati i čitati.

Kada je Kaničar došao u Brlog odredio je moj djed slijedeće: "Die Unterrichtssprach beim Tisch Deutsch".³³ Tako je bilo unaprijed.

Moj djed je mnogo samnom boravio. S njime sam uvijek govorio njemački. Mnogo sam se s njime kartao marijaš³⁴ za orahe i lješnjake.

Ove godine počeo je djed samnom učiti latinski i to iz gramatike "Rudimenta linguae latinae"³⁵ iz koje je on sam i braća mu učila.

Svako sam jutro morao prije fruštuka k njemu doći – jer kako je rekao "Die Morgenstude hat Gold im Munde"³⁶ – i učio me latinske riječi, dakako njemačkim jezikom. Tako sam učio:

Hic Dominus – der Herr

Hujus domini – des Herren itd...

Onda smo čitali priče, koje su bile u "Rudimentumu", te ih doslovno prevodili na njemački...³⁷

Kako je Emilovo obrazovanje bilo privatno, bio je obavezan polagati odgovarajuće ispite za pojedine stupnjeve obrazovanja. Tako je 1875. nakon priprema s "inštruktorom" u Karlovcu polagao ispite za I. i II. razred normalke. Prema bilješci iz dnevnika 31. srpnja položio je svih dvanaest propisanih predmeta s vrlo dobrim uspjehom. Zanimljivo je da je Laszowski uvijek bilježio imena ispitivača

---

³³ Jezik poučavanja njemački.

³⁴ Vrsta kartaške igre.

³⁵ Najvjerojatnije djelo Johanna Heinricha Alsteda (1558-1638) koje je od 1634, kada je prvi put tiskano, do 1822. doživjelo više od trideset izdanja. Zanimljiva je pripovijest o ovoj knjizi. U bilješkama vezanim za djeda Laszowski je o ovoj knjizi koja je imala doista počasno mjesto u njihovoj kući zapisao: [...] Kad je g. 1804. došao u Zagreb, dobio je od svoga brata latinsku gramatiku "Rudimenta linguae latinae". Ovu je knjigu Šufflay nadasve poštivao jer su iz nje učila sva njegova braća i djeca, pače i unučad njegova. Prije Šufflay-a bila je ova knjiga vlastnost Mihalja Vertlina 1774, Leopolda Lukmana Dizme te Franje Puzeli i Josipa Wessinga(?). Koji su u njoj podpisali se. Filip Šufflay upisao je tamo: "Liber Philippi Sufflay, ex quo latinam linguam hausit 1804." ("Knjiga Filipa Šufflaya iz koje je učio latinski jezik 1804.") (HR HDA 806. Emilij Laszowski, 16.2.5. Životopis Filipa Aleksandra Šufflaya i rodoslovlje obitelji Šufflay, kut. 88).

³⁶ Poslovice, otprilike kao naša: "Tko rano rani dvije sreće grabi."

³⁷ HR HDA 806. Emilij Laszowski, 1.4.1. Dnevnik 1868-1888, kut. 2.

i, kasnije, profesora u gimnaziji. Ovaj put su to bili učitelj S. Lipkovac i kateheta franjevac Augustin Pernar. Polučeni uspjeh izazvao je zadovoljstvo u obitelji, pa je Emil bio nagrađen s puno slatkiša i nekoliko novčića.³⁸

U tu godinu pada, kako je sam Laszowski rekao, njegov prvi susret s arhivskim dokumentima koji su mu kasnije obilježili čitav život. Zbilo se to prilikom jednog od dječjih nestašluka kada je pokušao načiniti glazbeni instrument od "raspoloživog" materijala...

[...] Jednom sam opet napeo na obod sitašca jednu staru listinu kralja Matije Korvina i po tom improviziranom bubnju bubnjao. Ulovio me djed i kruto me namazao po stražnjici. Tad mi je tumačio vrijednost takvih isprava. I od toga vremena počeo sam poštivati stare listine i pisma. Dobio sam za to veliki interes.³⁹

Sljedećih se godina na mjestu Emilova podučavatelja promijenilo više osoba. Bili su to redom nakon odlaska Kaničara potkraj 1875. Vilim Muha, Josip Osterlić, Strugar,⁴⁰ Fran Kurelić, Ilija Šporčić, Josip Wamberger. U tom je razdoblju Laszowski kao "privatista" položio ispite za III. (ožujak 1876) i IV. razred normalke (srpanj 1877). Ispitivači na oba ispita bili su isti – učitelj Josip Schneider i kateheta otac Mirko Gunjak. I jedan i drugi ispit položio je s vrlo dobrim uspjehom svršivši tako normalku.

U ožujku 1878. je, nakon što ga je od konca protekle godine podučavao Slavoljub Šivoš, na karlovačkoj gimnaziji polagao ispit za prvi semestar I. razreda gimnazije. Uspjeh po njegovu svjedočenju nije bio naročit. Sam je zapisao da je "milošću božjom" dobio prolaz.

Nakon polaganja ispita, Laszowski, njegova majka i "inštruktor" išli su na večeru kod ravnatelja karlovačke gimnazije Bartulića. Iz toga se čini da bi umjesto "milosti božje", za prolaz prije razlogom bili zaslužni porijeklo i ugled Emilova djeda Šufflaya, odnosno obitelji iz koje je dolazio.

Ovaj posljednji nije bio zadovoljan unukovom naobrazbom i njegovim podučavateljima te je ponovno nakon nekoliko neuspješnih odabira, za podučavatelja vratio Iliju Šporčića.

U listopadu je Laszowski prišao ispitu za drugi semestar I. razreda gimnazije, ovaj put u Zagrebu. Uspjeh je bio dobar. Ispitivali su: kateheta Nagl, Valja-

---

³⁸ Isto.

³⁹ Isto.

⁴⁰ Za njega Laszowski nije zabilježio ime, ali jest činjenicu da mu je bio "inštruktorom" čitava tri dana te da je bio iznimno "prištav" zbog čega ga je njegov djed otpustio, jer se bojao da ne inficira čitavu obitelj.

vec⁴¹ latinski, Kučak hrvatski, G. Matković njemački, Klaić⁴² zemljopis, Kovačević račun i Janda prirodopis.⁴³

Za spomenuti je ispit Laszowski zapisao:

[...] *S Klaićem sam imao malu prepirku. On me pitao "Koji je glavni grad Madrida"? A ja mu odgovorio da Madrid nema glavnoga grada, već Madrid je glavni grad Španjolske. Smijao sam mu se tomu pitanju.*

S Kovačevićem sam imao zeza. Bio je škiljav, gledao lijevo, a virio desno i brzo govorio.

Jandu smo čekali pred prirodoslovnim kabinetom u prizemlju. Polagao je ispit u kabinetu kod Jande barun Pavao Rauch.⁴⁴ Vrlo lijepi dečko. Slušao sam njegove odgovore iz botanike(?),⁴⁵ to je išlo kao iz puške – odriješiti divni odgovori. Inštruktor njegov (VI. r.) bio je dr. Šalamun.⁴⁶

Uspješna suradnja sa Sporčićem nije se nastavila, a Laszowski je za "inštruktora" dobio pravnika Aleksu Mikca kojega je smatrao marljivim i dobrim čovjekom.

To se odrazilo i na uspjeh u obrazovanju. Koncem veljače 1879, doduše ne posve glatko, položio je ispit za prvo, a krajem srpnja za drugo poljeće II. razreda gimnazije. Kao i prošli put, polagao je u Zagrebu. I na prvom i na drugom ispitu zapinjalo je oko njegova "materinjeg" jezika – latinskog. O tom je događaju zabilježio:

Pitao me: Nagl vjeronauk, Valjavec latinski, J. Janković hrvatski i njemački, Arnold povijest i zemljopis, Kovačević računstvo, a Janda prirodopis. Svjedodžba dobra, sve dobro, osim latinskog dostatno i zemljopisa dovoljno.

Iz latinskog sam skoro pao. Dobio sam prevoditi izreku "Male parta male dilabuntur".⁴⁷ Tu sam zapeo i gotovo drugi red. Pošli smo u stan Valjavčev negdje u Kukovićevoj ulici i izmolili ga jedva, da me još pita. Sad sam nekako isplivao...⁴⁸

Nakon položenog ispita Laszowski se vratio u Brlog i prepustio igri s rođacima, Nikolom, Emom i Belom Tomašić koji su ljetne praznike također provodili

---

⁴¹ Vjerojatno Matija Valjavec (1831-1897), etnolog i filolog, gimnazijski profesor u Varaždinu i Zagrebu te bibliotekar JAZU.

⁴² Vjerojatno Vjekoslav Klaić (1849-1928), povjesničar, kasnije profesor povijesti na Zagrebačkom sveučilištu.

⁴³ Josip Janda, profesor zagrebačke gimnazije.

⁴⁴ Pavao Rauch (1865-1933), političar, pristaša unionizma, hrvatski ban od 1908. do 1910.

⁴⁵ Upitnik se nalazi i u izvorniku.

⁴⁶ HR HDA 806. Emilij Laszowski, 1.4.1. Dnevnik 1868-1888, kut. 2.

⁴⁷ Zlo stečeno zlo propada.

⁴⁸ HR HDA 806. Emilij Laszowski, 1.4.1. Dnevnik 1868-1888, kut. 2.

kod djeda. S njima je Laszowski imao poseban odnos, i osobito je Nikola⁴⁹ (ili Micek kako su ga od milja zvali) imao značajnu ulogu u životu E. Laszowskog. Budući da je bio nešto stariji od njega, Laszowskom je u mlađim danima bio gotovo uzorom, ali i osobom od povjerenja na koju se mogao osloniti gotovo tijekom čitava života. Bilo je doduše i zahlađenja u njihovim odnosima, posebice kada je nakon smrti Filipa Šufflaya došlo do parnice o podjeli posjeda...

[...] Micek se je vratio na ferije i snjime sam se mnogo zabavljao. Gradili smo splav na kalu kod grada i ladje ondje.

U augustu ove godine gradili smo ja i Micek kuću ispod grada uz stazu kako se išlo k zdencu kod Kupe. Kuću smo gradili na 4 stupa i zidove sačinili od pletera i izbukali klakom. Bila je od prilike 3 m duga i 1 ½ široka. Cimpar⁵⁰ smo pravili od akacijinoga drva, a pomagao nam je mlinar ... Željko. Baš na samo Kraljevo (20. VIII.) je Željko gradio cimpar te je užasno ruku posjekao. Na kuću smo stavili krov od škope.⁵¹ Pred kućom smo iskopali 1 m duboku pivnicu, u koju se je ulazilo iz sobe na valturu(?). Kućica je imala 2 prozora prema gradu, a 1 prema vrtiću kuće, koji je bio u maloj uvali ispod kuće. Prema vrtu smo načinili mali hodnik. Kroz krov prolazila je grana velike jabuke (Pfundäpfel). U sobici napravio nam je Bratina malu peć.

Na tavanu smo držali piliće, te je Ema vodila gospodarstvo sa živadi i vrtom. Ove godine izrasao nam je samo jedan ugorak.⁵²

Djed je ovu kuću zvao "novum gradum" te rado potraživao u njoj nestale motike i lopate, koje smo mu odvukli.

⁴⁹ Nikola Tomašić (1864-1918), pravni povjesničar i političar. Diplomirao i doktorirao pravo u Zagrebu. Od 1890. do 1891. pomoćni tajnik u Hrvatskom ministarstvu u Budimpešti, godinu kasnije (1892) imenovan redovnim profesorom nacionalne ekonomije na Zagrebačkom sveučilištu. Iste godine kao kandidat vladine Narodne stranke izabran u Hrvatski sabor (zastupnik do 1906). Bliski suradnik bana K. Héderváryja, poslije čijeg je odlaska nakratko (1906-1910) izgubio politički utjecaj. Kada je Héderváry ponovno (1910) postao ugarski ministar-predsjednik, postavio je Tomašića za hrvatskog bana, na kojem je položaju ovaj ostao do 1912. U razdoblju banovanja sklopio pakt s Hrvatsko-srpskom koalicijom po kojemu je ona trebala postati stranačka grupacija pri Vladi te je s njome planirao surađivati dok se Khuen ne obračuna s protivnicima u Ugarskoj, a zatim je destabilizirati i pretvoriti u novu khuenovsku Narodnu stranku. Poput većine hrvatskih članova Héderváryjeve Narodne stranke bio je konzervativac i protivnik demokratizacije političkog života. Bio je začasni član i podupiratelj JAZU, svoju veliku knjižnicu ostavio NSK-u. U knjizi *Pacta conventa* (izašla kao prvi svezak *Temelji državnog prava hrvatskoga kraljevstva*, 1910) ustvrdio kako ugarski kralj Koloman nije silom pokorio Hrvatsku, nego je sklopio ugovor s hrvatskim plemstvom što je očuvalo hrvatski državni kontinuitet. Bio je osnivač i predsjednik Hrvatsko-slavanske hipotekarne banke.

⁵⁰ Krovna konstrukcija? (*cimper* – streha?).

⁵¹ Snopovi (najčešće) od ražene slame.

⁵² Krastavac.

Poslije smo pod jesen iskopali još jedan podrum izvan kuće, koji smo natkrili gredama i daskama i gore nasuli zemlju. U njega se je izlazilo iz podkućne pivnice kroz usku luknju⁵³ kao u peć.

Tu smo držali vino, koje smo prešali od vinike koju smo brali po šumama i gradama. Bilo je užasno kiselo – ocat!

Kod ove berbe sam se jednom užasno nabo u lijevi nožni palac na crni šljivov trn. Mnogo dana nisam mogao nositi cipelu.

Krovar, koji nam je kuću pokrivaio bio je neki Žukvić(?). Mi smo mu mnogo prigovarali. On se je potužio mojoj mami: "Eno delam kak morem najbolje a mladi gosponi veliju, da niš ne valja."

Mama nam je darovala par polića vina, koje smo prodavali u našoj kući po 2 novč. Jeftinije nego u gradskoj birtiji.

Em a je pekla kruh – pravila sir.⁵⁴

Sljedeća je 1880. donijela polaganje ispita za prvo i drugo poljeće III. razreda u veljači i listopadu, u kojima je Laszowski polučio slab uspjeh, ali ipak dostatan za prolaz. Za takvo (ne)znanje bio je djelomično kriv i njegov tadašnji podučavatelj, izvjesni Vucelić koji je, čini se, više vodio računa o zavodaženju Emilove majke nego o njemu samom.

Vucelić bio je vrlo zaljubljuje naravi. Zaljubio se u moju mamu. Tako daleko je bio bezobrazan, da je na stropu s tavana izvrtao luknje, da može viriti u spavaću sobu moje mame. Moja ga je mama odbijala. Kada se je pako približavalo vrijeme momu ispitu u julu za II. poljeće rekao je mami: "Ako hoćete mene ljubiti, načinit će Emil ispit, ako ne, onda ne će."

Mama je bila ogorčena oko ove bezobraznosti, te mu je smjesta otkazala i morao je za dva dana seliti iz Brloga.

U to je vrijeme došao Micek iza mature kući na ferije. Po želji djeda počeo me on instruirati. Bio je samnom vrlo strog u učenju, bome me i lemao, a tako i svoga brata Belu. Inače smo se vrlo dobro slagali.

S kraja kolovoza ove godine datira i prvi zabilježeni uspješan odlazak Laszowskog u lov. Ta ga strast nije minula čitava života. Bio je pasionirani lovac i veliki ljubitelj oružja. Nerijetko se susreću opisi u kojima se spominju lov ili oružje koje je vrlo često nosio uza se, bez nekog posebnog razloga.

22. VIII. pod večer u šumici Orljakovu (jelovik) lijevo do ceste [u] jarku ubio sam prvoga zeca i to iz male kremeljače karabinke, koju sam djedu ukrao. Užasno je

---

⁵³ Rupa.

⁵⁴ HR HDA 806. Emilij Laszowski, 1.4.1. Dnevnik 1868-1888, kut. 2.

udarala. Psi potjerali zeca i zec došo do na 15 koračaja. Prislonim pušku uz silnu uzrujanost, namjerim, skloc – pff..bum i zec leži...

Kad sam tad zeca slavodobitno nosio kući sjedio je djed pred gradom na klupi. Ja se podičio, nu djed mi oduzeo pušku i dobro me nalemao...

Ove me batine nisu odvratile od lova. Sad istom sam dobio pasiju i uz svu opreznost djeda, znao sam doći do puške i loviti dalje.⁵⁵

Potkraj godine Laszowski je dobio novog "inštruktora", Nikolu Vlašića, studenta prava na zagrebačkom sveučilištu i bivšeg svećenika koji je ranije studirao na bečkom pazmaniju.⁵⁶ Međutim, i on se pokazao lošim izborom. Laszowski nije uspio položiti niti jedan ispit tijekom čitave 1881.

*Ova godina otpočela je priličnim nemarom u učenju. Inštruktor Vlašić malo se brinuo za nauku moju i maloga Bele. On je mnogo polazio u Metliku kartati i piti, a znao je i u Brlog dovesti razne svoje metličke prijatelje. Tako pristave Kartre-
uza(?) i Pfefferera, pak i poštara Butorca.*

Jednom se je vratio pod večer iz Metlike i dobio napadaj diliriuma. Prizvati liječnik Salloker mogao je samo to konstatovati.

Moj djed je Vlašića vrlo slabo volio. Vidio je njegov nemar za moje učenje, pak i njegovo pijančevanje.

I prema meni bio je isto grozan. Svu krivnju nemara svoga svaljivao na mene i mami me tužio, te sam često dobivao od mame krute šibe in nudum murculum gluteum.⁵⁷

Kad je došlo vrijeme, da položim ispit za I. semestar IV. razreda bio sam skroz nepripravan i tako se dogodilo, već ću u julu praviti ispit za oba semestra.

Vlašić je mnogo kartao i sa župnikom Radočajem koji je često dolazio sa svojima u grad. Ja sam [se] kod toga vrlo ugodno sprovadjao sa malom Mimicom Čanji, kćeri Radočajeve gazdarice.⁵⁸ Bela opet ljubakao sa sestrom njezinom manjom Vikicom.

[...] Kako nisam ništa učio, nisam nit naučio. Uz to sam početkom jula obolio od ospica.

[...] Kad je došlo vrijeme za ispit, opet je moj odgodjen na oktobar, na vrlo veliko nezadovoljstvo moga djeda.

---

⁵⁵ Isto.

⁵⁶ Visoko teološko učilište u Beču, koje je 1630. osnovao mađarski teolog, kardinal i filozof Péter Pázmány.

⁵⁷ Po goljoj stražnjici.

⁵⁸ Majka Vikice i Mimice i domaćica župnika Radočaja bila je Vikica pl. Csany, podrijetlom iz bogate koprivničke obitelji. Pored spomenutih kćeri, imala je i sina Janka (1.5.1.13. "Liber amorum", kut. 11).

[...] Tako je nadošao i moj oktobar. Sad je valjalo poći na ispit. Nešto sam pod zadnje učio – nu to [je] sve bilo premalo. Učio sam predispit iz religije kod župnika Radočaja i kod njega obavio sv. ispovijed.

Ne znam, koji je bio datum oktobra, kad sam pošao s mamom i Vlašićem u Karlovac da na tamošnjoj gimnaziji polažem ispit za I. i II. semestar IV. razreda.

Pristupio sam ispitu. Već do podneva dobio sam četir treća reda, i tako se nije isplatilo doći popodne da kazujem rest! Radije sam ostao neispitan.

Mama bila desperatna, i sad je uvidila, kako je Vlašić nesavjesno radio. O povratku njegovom u Brlog nije bilo ni govora, jer bi ga bio djed grozno otjerao. On je ostao u Karlovcu i otišao je u Zagreb. Ja sam se s mamom vratio kući.

Čuo sam ozbiljne riječi od moga djeda. Nu na sreću uvidjao je, da na meni nije tolika krivnja. Od prilike rekao mi ovo: *Per amorem dei, quid ex te erit...eris paniperda – discere debes, discere examina facere. Vides sicut Nicolaus bene discit? Imitari debes ipsum.*⁵⁹ Itd..

Sve sam si jako uzeo k srcu nu tješilo me kad je rekao za Vlašića "Ille potator veniat ante oculos meos..."⁶⁰

[...] Koncem oktobra došao je u Brlog za inštruktora Davorin Novak, teozof, koji je prije bio inštruktor na Šimuncu. On je samnom i Belom počeo dobro učiti. Uzimao si mnogo truda. On je svoju dužnost dobro shvaćao.⁶¹

Tek je početak 1882. donio mogućnost ispravljanja neuspjeha u učenju. Potkraj veljače Laszowski je pristupio ispitu na zagrebačkoj gimnaziji za prvi semestar IV. razreda i prema vlastitim riječima uspio isplivati, što je bilo najvažnije.

Kao i svakom četrnaestogodišnjaku daleko mu se zanimljivijim od učenja činio bezbrižan život u Brlogu. Čini se da se niti njegova majka, niti djed Šufflay nisu mogli oduprijeti porivu da zadovolje želje djeteta odnosno unučadi...

Negdje u maju kupila nam je mama konja "Tuksa", pastuha od seljaka Žukvića na Reštovu. Stajao je 20. for. Kupljen je na putu što vodi od grada k mlinu. Mi smo toga konja, koji je bio prava mrcina, mršav i slab, dobro ishranili i njegovali, tako, da je za par tjedana postao življi i objesniji.

Od stare kočije i od ručnih kolica složili smo si kočiju. Od dasaka sastavio nam je palir⁶² kripu, a [za]zadnje sjedalo uzeli smo "bock" stare kočije. Kovač Juro Lončar nam je kola okovao, a ja i Micek smo mu pomagali. Cijela smo kola u

---

⁵⁹ Za Boga miloga, ako bude po tebi, ostat ćeš bez kruha – trebaš učiti, učiti, izvršavati zadatke. Vi-diš li kako Nikola dobro uči? U njega se trebaš ugledati.

⁶⁰ Neka mi samo taj pijanac dođe na oči.

⁶¹ HR HDA 806. Emilij Laszowski, 1.4.1. Dnevnik 1868-1888, kut. 2.

⁶² Građevinski poslovođa, nadzornik.

žuto oličili. Za prvi mah uzeli smo ormu od velikih konja, koju smo nešto stegnuli. Jednom se vozimo u Metliku na sajam. Uz brdo od mosta, nam je konj izišao iz orme, tako je bila široka. A bome smo morali i turati kola. Ja i Micek se "nobl" vozismo otraga a Mikič⁶³ je kočirao. Ova epizoda bila na veliki smijeh sajmarima. A mi se naljutismo na porugivanje njihovo, jer smo držali, da se Bog zna kako fino vozimo.⁶⁴

Iz spomenute godine datira i još malo veći "nestašluk" Laszowskog i bratića mu Bele u kojemu su obojica zamalo ozbiljnije stradala.

Mjeseca juna zadesila je mene i Belu skoro velika nesreća. Mi smo se uvijek bavili pyrotehnikom, te smo hotjeli izumiti ili načiniti "grčku vatru". U nekakvoj staroj knjizi našli smo recept i sve to dobavili iz ljekarne u Metliki. Tu je bilo koliko se sjećam: Sumpor, Kalofonij, ugljen, salitra, Kali Chloricum itd. To smo sve na vrtu u sjenici iznad "Blumentala" trli kamenom. Ta smjesa imala je goriti i pod vodom.

Valjda usljed trenja ili udarca na Kali Chloricum, eksplodirala je ta smjesa. Kako smo obojica bili nagnuti nad našim miješanjem, udario nam je plamen u lice. Smola se prilijepila na lice i gorila. Dobili smo užasne opekline. Gorilo je nad nama i odijelo. Trčali smo u kal, da pogasimo goruće odijelo i lice. Izgubili smo obrve, trepavice i kosu, sve je bilo spaljeno. Iza gašenja zavukli smo se u "pešnicu" (peć za sušenje šljiva) te smo jedan drugoga pitali kako izgledamo. Malo ne izgubismo oči, pače vedji su bile prismudjene. Užasne boli. Tako smo čekali do poldana, onda smo morali nažao moje mame poći gore u grad.

Mama se silno poplašila jer je siromak Bela bio opržen u licu i po rukama. Jaukao je silno, a bome i ja. Namazaše nas uljem. Prizvan je odmah liječnik Saloker koji nam je ordinirao nekakvu tekućinu za mazanje opekline.

Tako smo pet dana sproveli u njezi i skoro smo ozdravili, nu prošla nas volja za pyrotehnikom.

Dakako, nismo kazali kako se to dogodilo, rekosmo da smo pali u žeravicu nekog pastirskog ognjišta...⁶⁵

Već je spomenuto da je Nikola Tomašić imao prilično velik utjecaj na Laszowskog u djetinjstvu. Tako se dogodilo da je nakon odlaska podučavatelja Novaka, njegovo mjesto po želji djeda Šufflaya zauzeo sâm Tomašić počevši voditi brigu o izobrazbi Laszowskog i mlađeg brata Bele, što je na kraju ipak rezultiralo kakvim-takvim uspjehom.

---

⁶³ Miko Spudić, svinjar u Brlogu.

⁶⁴ HR HDA 806. Emilij Laszowski, 1.4.1. Dnevnik 1868-1888, kut. 2.

⁶⁵ Isto.

Bio je (Nikola Tomašić op. M.S.) samnom vrlo strog in puncto učenja, ali inače smo skupa uvijek bili. Poučavao je i Belu, koji je položio ispit.

Njega je jako lemao, a bome i meni je koju prilijepio. Tako je znao na nas vikati, da je u licu poplavio i nabrekle su mu žile na glavi i na vratu.

Koncem jula pošao sam s Micekom u Zagreb na ispit.

Sve je dobro-slabo išlo, jedino iz statistike Austr.-ugar. monarkije koju me pitao Dane Gruber dobio sam popravak. Drugomu se Micek nije ni nadao.⁶⁶

Zanimljivo je na koji su se način Tomašić i Laszowski nakon relativnog (ne)uspjeha na ispitu odlučili nagraditi...

U Zagrebu smo stanovali kod Sakača⁶⁷ na Šalati i dobili smo dva mlada psa. Kupili smo si i revolvere, ja od 7mm a Micek 12mm. Oba smo kupili na bazaru na uglu Illice i Margaretske ulice. Moj je stajao 3 for, Micekov 7 for. Dakako kupili smo i municiju.

Noćnim smo se vlakom sa psima vraćali u Karlovac. Kako smo bili dobro oboružani, odlučili smo u noći vozit se kući. Tako je i bilo.⁶⁸

Također je zanimljivo da su do oružja došli "na placu", bez ikakvih problema, iako je Tomašić tada imao 18, a Laszowski 14 godina.

S druge strane, iako su se već tada smatrali odraslim muškarcima, nisu se usudili izvijestiti djeda, koji je u to vrijeme već prilično pobolijevao,⁶⁹ o uspjehu na ispitu odnosno činjenici da je Laszowski morao na popravak.

Rezultatom moga ispita nismo se mogli podičiti kod djeda, stoga smo izjavili njemu – da ne bude uzrujan – da s nekog razloga nisam ispit polagao. Starac [je] vjerovao – a bila bi i grjehota bolesnika uzrujavati.⁷⁰

Ipak, Laszowski je uspio proći popravni iz statistike početkom listopada, nakon čega je mogao pokazati svjedodžbu četvrtog razreda gimnazije i obavijestiti djeda da je položio ispite. To je zapravo bilo i posljednji put da je Filip Šufflay nadgledao školovanje unuka, jer je potkraj istog mjeseca preminuo. O tome koliku je brigu vodio o njegovoj naobrazbi i latinskom jeziku svjedoče i neke od posljednjih riječi koje je uputio Laszowskom.

Nekoliko dana prije smrti svoje pozvao me je djed k sebi. Bio je vrlo slab. Izručio mi je staru gramatiku (Rudimenta linguae latinae) iz koje je sam 1804. učio, i iz koje me je 1874. počeo učiti latinski. Rekao mi je slijedeće: "Hic habes librum ex

---

⁶⁶ Isto.

⁶⁷ Žiga pl. Sakač, oficijel zemaljske blagajne i prijatelj Filipa Šufflaya.

⁶⁸ HR HDA 806. Emilij Laszowski, 1.4.1. Dnevnik 1868-1888, kut. 2

⁶⁹ Bolest Filipa Šufflaya započela je u studenom 1881. kada je, prema riječima Laszowskog, "pokvario želudac" zecom, nakon čega je dobio groznicu.

⁷⁰ HR HDA 806. Emilij Laszowski, 1.4.1. Dnevnik 1868-1888, kut. 2

quo ego et patres mei, tuique linguam latinum haurimus. Custodias hunc librum diligenter, quomodo et ego ipsum custodivi".⁷¹ *I doista ova knjiga je bila u velikoj počasti kod djeda i ja sam ju [s] pietetom preuzeo. Kod ovih riječi djedovih sam plakao, jer sam vidio da ne će dugo živjeti*.⁷²

Usprkos djedovim željama Laszowski je po njegovoj smrti u potpunosti zaboravio na školovanje. Najveći dio 1883, koja će se pokazati po mnogočemu prijelomnom, prošao je u dokolici. Dio krivice za to imao je novi "inštruktor" Dane Marinić, a dio sam Laszowski i njegova majka koja ga je, po njegovim riječima, dodatno razmazila. Dane je provodio jašući i vozeći se kolima po brloškoj okolini.

Čini se da je Laszowski dobar dio svojeg kasnijeg životnog puta imao zahvaliti svom "kuzinu" Nikoli Tomašiću, koji se i u ovim trenucima pokazao kao zrela osoba preuzevši na sebe odgovornost za njegovo obrazovanje. Naime, shvativši da od privatnog naučavanja neće biti ništa, počeo je nagovarati Emilovu majku da ga pošalje na redovito školovanje u zagrebačku gimnaziju. Ova se na početku tome opirala ne želeći se odvojiti od jedinca, ali je na kraju popustila. Te je događaje, koji su usmjerili njegov život, Laszowski vrlo živopisno zabilježio.

Micek (Tomašić) vidio je kako ja ne napredujem i da ne će s mene biti ništa ako privatno učim. Počeo je s toga nagovarati moju mamu, da me da u školu u Zagreb. Bilo je to u ferijama 1883. Moja mama bila [je] proti tomu. Kako da dade jedinca u tuđe ruke. Micek je s njome došao skoro do prepirke te joj ozbiljno rekao da bude iz mene načinila "Fangerichtsa"(?) ako ne dodjem od kuće.

Ja, kako sam bio razmažen počeo sam uvidjati, da moram u školu i pristajao [sam] uz Miceka. Vidio sam da gubim semestar za semestrom, da mi inštruktor ne valja. Tako se počelo spremati da podjem u školu.

[...] Micek je i mene hudo popao i u dušu mi utuvio ponos, da učim, i da budem čovjek. Često mi [je] govorio, kako bi to našega djeda bilo u grobu, da ja podjem po zlu. To je na mene ostavilo golemi utisak. Ne ću da te boli, učiti ću, hoću da postanem čovjek, bio je moj osjećaj i odluka.

Moja se je majka pismom obratila na gim. ravnatelja Divkovića⁷³ u Zagreb, te ga molila, da mi nadje stan kod kojega profesora, da budem u dobroj kući i da nadjem ondje njegu kao kod kuće. Dakako, kako da drukčije uredi za svoga jedinca.

To pismo pisala je 29. augusta. Već 4. septembra pisao je mojoj mami prof. Franjo Marn,⁷⁴ da me on prima na stan uz plaćanje od 30 for. mjesečno, a pripravan

⁷¹ Ovdje imaš knjigu iz koje smo latinski jezik učili ja i moji i tvoji preci. Čuvaj ju pažljivo, kako sam ju i ja čuvao.

⁷² HR HDA 806. Emilij Laszowski, 1.4.1. Dnevnik 1868-1888, kut. 2

⁷³ Mirko Divković (1847-1924), klasični filolog i kroatist. Dugogodišnji profesor hrvatskog jezika i ravnatelj Gornjogradske gimnazije u Zagrebu.

*mi je davati i inštrukcije za 15. for. mjesečno. Tako je bila stvar samnom riješena i kad bude vrijeme poći ću u Zagreb.*⁷⁵

Za spomenutu je godinu vezana još jedna zanimljiva anegdota. Već je spomenuto kako je novi "inštruktor" Laszowskog i malog Bele Tomašića bio loš u pogledu obavljanja svojega posla. Međutim, čini se da je bio i karakterno neugodna osoba, pa su ga zbog toga dječaci prezirali i smišljali osvetu koja na kraju nije ispala bezazlena.

Dane Marinić, moj inštruktor bio je rodom iz Crnoga polja kod Ogulina, studirao je pravo. Bio je čovjek vrlo nasilan i nagao. Rado se svadjao i zabadivao u svakoga. Rado bi zajašio konja, te ga tjerao nemilice, dok se oboje nije izmučilo. Belu je često lemao, a ja sam ga branio, i često tako i ja dobio batina. Radi njegova nasilja oboje smo ga gotovo mrzili.

*Snovali smo ob osveti. Bio je u selu Brlogu neki seljak Tomo Peričak, koji je jednom svoju ženu objesio za noge o tram i pod njom slamu palio i nožem ju bo – radi ljubomore. Tomu smo ja i Bela dali forintu da Marinića izlema. I doista on ga [je] dočekao na večer u šumici Orljakovu (jelova šuma), kuda je Marinić svaki dan polazio šetati poslije zapada sunca. Tamo ga je kruto izlemao, a da se nikad nije saznalo tko ga je.*⁷⁶

Potkraj rujna Laszowski je krenuo na školovanje u Zagreb. Ne treba posebno naglašavati da je to bila velika prekretnica u njegovu životu. Započinjao je redovito školovanje odvojivši se po prvi put od majke i rodnog Brloga na dulje vrijeme. Usprkos činjenici da je uvijek ostao iznimno vezan za oboje, zapravo je ovaj trenutak, kako to obično biva, značio i početak razdvajanja njihovih života. Cjelokupna je situacija bila prilično stresna, pogotovo ako se zna (a to je i Laszowski često naglašavao) da je bio pomalo razmaženi jedinac, iznimno vezan za majku i djeda, dok je ovaj bio živ. Olakotna okolnost u čitavoj priči bila je činjenica da je odlazak iz sredine u kojoj je bio zaštićen i voljen bio ublažen dolaskom k obitelji prof. Franje Marna koja ga je prigrlila gotovo kao vlastitog člana i za koju je Laszowski ostao trajno vezan.

Zadnje dane mjeseca septembra morao sam poći u školu u Zagreb. Iz Brloga vozio sam se s mamom, Marinićem i Belom u Zagreb. Upregla se lojtrena kola, a nad ovima razapela se hasura. Moj veliki kovčeg smješten [je] na kola i mi na

---

⁷⁴ Franjo Marn (1846-1905), profesor zagrebačke Gornjogradske gimnazije.

⁷⁵ HR HDA 806. Emilij Laszowski, 1.4.1. Dnevnik 1868-1888, kut. 2.

⁷⁶ Nakon dolaska u Zagreb Laszowski je zaboravio sve nedaće koje mu je priuštio Marinić te je s njim i prijateljevao... *Koncem oktobra (1883. op. M.S.) došao je Marinić iz Brloga u Zagreb, te se nastanio u Streljačkoj ulici. Negdje u novembru sam ga posjetio. Tom zgodom mi je darovao malu zbirku novca. Tad sam se s njime pobratio i ...zaboravio njegove zlobe...* HR HDA 806. Emilij Laszowski, 1.4.1. Dnevnik 1868-1888, kut. 2.

put rano u jutro. Kišilo je. Pod večer smo sretno prispjeli u Zagreb i odsjeli u svratištu "Meksikanac" u Marofskoj ulici.

Drugi dan smo pošli k Marnovima, gdje sam imao ostati na stanu. [...] Došao je i taj čas rastanka s majkom. Bilo [je] to poslije podne. Dakako ja sam plakao i majka. Već je bila tako meka, da me je htjela opet uzeti kući, nu ja sam se trgnuo i rekao "mama ja ostanem". Tako [sam] se oprostio s majkom i ostao kod prof. Marna.

Već prvi dan bio je za mene vrlo povoljan. Cijela familija bila je vrlo ljubezna samnom, te [sam] ih odmah zavolio. Uz profesora i gospodju, lijepu plavku, bilo [je] još troje djece. Vladimir polazio u I. gimnaziju, Darinka u I. normalku i Jaroslav od 3 ½ - 4 ljeta star. [...]

*Samnom bio još na stanu sin velikogoričkoga apotekara: Kazimir Seitz. Taj je polazio I. raz. gimnazije. Mi dvoje smo u srednjoj sobi stanovali. Dobro sam se s njime slagao. [...]*⁷⁷

Istovremeno s dolaskom u novu sredinu započeo je i novi način školovanja u zagrebačkoj Gornjogradskoj gimnaziji. Do tada se, kako smo već vidjeli, Laszowski školovao kao "privatista", uz instrukcije osobnih podučavatelja i polaganje ispita za odgovarajuće gimnazijske razrede završivši na taj način četiri. Zanimljiv je njegov pogled na dolazak u gimnazijske klupe, profesore, školske kolege te na vlastito znanje i ukupno životno iskustvo s kojim je raspolagao. Upravo zbog nedostatka potonjeg, obilježen je i nadimkom koji ga je pratio tijekom čitava školovanja.

Počeo sam polaziti školu. Smješten sam u V. a razred. Razrednikom nam bio Ivan Gostiša. Samnom bili su i konviktarci.⁷⁸ Pomalo sam se s kolegama upoznavao s onima iz a. i b. razreda. Do mene je sjedio Božidar Budačić(?), konviktarac, vrlo veseo i dosta frivolan dečko. Od njega sam mnogo saznao, što dotad nisam znao, naročito in puncto seksualnih prilika. On me s toga moga naiviteta nazvao "tutlanom" i taj epiteton ornans⁷⁹ ostao mi je kroz cijelo vrijeme dok sam bio u gimnaziji.

Kad je prof. Marn počeo samnom raditi, konstatovao je, da sam silna "mizerija" u znanju...o gramatici ni pojma. Marn si je uzimao velik trud samnom, a ja sam bome prionuo uz rad i nauku. Svako slobodno vrijeme upotrijebio sam na učenje. Šetati nisam polazio. Marn me često nedjelom popodne tjerao u šetnju i moj naj-

---

⁷⁷ HR HDA 806. Emilij Laszowski, 1.4.1. Dnevnik 1868-1888, kut. 2.

⁷⁸ Stipendisti Kraljevskog plemićkog konvikta.

⁷⁹ Ukrasni pridjev.

daljnji put bio je u Ilici do Bothea⁸⁰ i natrag. Stoga mi se svi rugahu, nu ja sam držao toliko vremena da gubim dovoljno.

Iz rudstva počeli smo sa ledcima.⁸¹ Prof. Janda [je] predavao to. Ja sam te nesretno ledce učio i učio... Pitao me Janda. Bilo [je] to prvo pitanje koje me je zapalo. Dobio sam ledac u ruku, a ja neka ga opišem i ustanovim u koji sistem spada. Što je bilo u knjizi znao sam, ali da s ledcem se nisam razumio...dobio sam 3. red. Nazdravljje! Tako da bude išlo. Bio sam poražen i zdvojan. Došavši kući plakao sam i sve ispričao Marnu. Njegovim sam posredovanjem dobio iz Konvikta škrinju s ledcima, koju sam kod kuće proučavao. Za par dana sam se s ledcima sprijateljio i upoznao ih u dušu. Javio [sam] se na popravak. I gle, odgovarao izvrsno. Janda je prošao samnom sve ledce a ja odgovorio za veoma dobro. Popravio prvi cmok!...Sad sam bio opet sretan i zadovoljan.

Ostali predmeti su išli dobro...Bio sam zadovoljan da postajem barem prvoredaš!⁸²

Prema riječima Laszowskog dolazak u Zagreb označio je kraj njegova glazbenog obrazovanja. Iako to nije izrijekom spominjao, čini se da je kroz čitavo djetinjstvo dobivao poduku iz sviranja klavira. Ništa čudno s obzirom na obitelj iz koje je potjecao i činjenicu da su sve uglednije i bogatije kuće onoga vremena imale klavir, što se smatralo nekom vrstom kulturnog i imovinskog prestiža. Nažalost, nije zabilježeno tko ga je i kada podučavao, pa o tom dijelu života saznajemo posredno, zapravo opisom njegova završetka.

Kad me je mama dovela u Zagreb u školu, pavela me je k učitelju glazbe ... Kolanderu⁸³ koji je stanovao na Dolcu, u nekakvoj staroj kući sučelice stubama sa Splavnice. Ulazilo se u I. kat kroz dvorište. Kod ovoga sam imao nastaviti učenje glasovira. Moram primjetiti, da sam već vrlo dobro svirao glasovir, te pače mogao svirati lakše Lisztove kompozicije. Kolander počeo samnom sa pisanjem nota i skala. To mi se nije dopalo, a najviše me smetalo što su samnom na sat dolazile i djevojčice. To mi je bilo vrlo zazorno jer sam bio vrlo "schichtern"⁸⁴ in puncto djevojaka. Radi toga nisam htio dolaziti na satove i tako sam napustio moj muzikalni odgoj.⁸⁵

U srpnju 1884. Laszowski je dobio svjedodžbu o završetku petog gimnazijskog razreda završivši ga s vrlodobrim uspjehom i primjernim vladanjem. Veliku

---

⁸⁰ Vjerojatno se radi o trgovini E. F. Bothea koja se nalazila u Ilici 39 pod nazivom "Prva zagrebačka umjetno-obrtna dvorana Eugena Ferdinand Bothe".

⁸¹ Kristali.

⁸² HR HDA 806. Emilij Laszowski, 1.4.1. Dnevnik 1868-1888, kut. 2.

⁸³ Vjerojatno Vatroslav Kolander (1848-1912), hrvatski skladatelj, orguljaš i učitelj klavira.

⁸⁴ Sramežljiv.

⁸⁵ HR HDA 806. Emilij Laszowski, 1.4.1. Dnevnik 1868-1888, kut. 2.

ulogu u tom uspjehu imao je već spomenuti prof. Marn kod kojega je Emil stano-
vao i koji ga je privatno podučavao. Ne treba dvojiti da je Marn kao profesor
Gornjogradske gimnazije bio izvrsno upućen u prilike vezane za njegovo školo-
vanje i profesore koji su mu predavali te da je i ta činjenica pripomogla
Laszowskom na putu do svjedodžbe.

Kako to obično biva, i školski dani Laszowskog bili su obilježeni raznim
nepodopštinama. Tako je zabilježio odnos s novim razrednikom Franom Celestinom,⁸⁶ inače profesorom slavenskih jezika i stručnjakom za rusku povijest i knji-
ževnost...

*Naš bivši razrednik Gostiša je nekuda premješten a razrednikom postao našim
VI. razreda dr. Fr. Celestin. Taj je bio vrlo kratkovidan. Svaki dan priredio si je
na ceduljici imena djaka koje će pitati. Kolega Potočnjak, pa Fischer, znali bi
dnevno, dok je dr. Celestin kojega pitao ukrasti s katedre cjeduljicu i tako smo
znali tko će biti pitan. Dakako, onda se na vrat na nos pripravljalno i pomagalo.*

*Varali smo ga grdno! Prijevode i riječi pisali smo si na manšete itd...Sve to nije
nikad opazio. Bio je ali dosta sekantan⁸⁷ i rado je dijelio slabe redove.⁸⁸*

Laszowski, čini se, nije bio previše zainteresiran za sport i tjelovježbu.
Stoga mu je taj obavezni dio obrazovanja stvarao probleme. Iako je za peti razred
uspjao položiti "gombanje" (gimnastiku) kod prof. Hochmana⁸⁹ pri Hrvatskom so-
kolu, već je za sljedeći razred prof. Marn uspio isposlovati da bude oslobođen od
spomenutog predmeta.

Možda je razlog tome bila i činjenica da je Laszowski, prema vlastitim rije-
čima, bio vrlo krhkovala zdravlja. To se osobito potvrdilo sredinom 1885. kada je
teško obolio i, zapravo, jedva uspio preživjeti. Kao i pri rođenju, ponovno je od-
lučujuću ulogu u ozdravljenju odigrao obiteljski liječnik Ferdo Salloker iz Met-
like.

*Bilo je prvih dana početkom mjeseca maja. Došao sam u 4 s. iz škole nekako ne-
disponiran, nešto me bolila glava. Prof. Marn me poslao, malo da se prošećem.
Pošao sam na zrinski i akad. trg šetati. Kad sam se povratio kući osjećao sam
neku mlohavost i užasnu glavobolju, a počelo me i u vratu škakljati.*

*Drugi dan sam ostao ležati i prizvaše dr. Bogdana Jakopovića,⁹⁰ koji nije još mo-
gao ustanoviti bolest. Rekao je, da će biti valjda neki anšlaig(?). Sljedeći dan*

---

⁸⁶ Fran Celestin (1843-1895), književnik. Gimnazijski i sveučilišni profesor ruskog i slovenskog je-
zika.

⁸⁷ Dosadan, neugodan.

⁸⁸ HR HDA 806. Emilij Laszowski, 1.4.1. Dnevnik 1868-1888, kut. 2.

⁸⁹ Franjo Hochman (1850-1893), učitelj tjelovježbe u Hrvatskom sokolu i na zagrebačkim srednjim
školama.

⁹⁰ Zagrebački liječnik i zemaljski zdravstveni savjetnik.

konstatirao je šarlah i difteriju. Prizvaše i grad. fizika dr. Švrljugu,⁹¹ koji je odredio da me dadu u bolnicu.

Nu Marnovi, plemenite dobre duše ne htjedoše me dati u bolnicu, već se smjesta odseliše s djecom k Cajbekovima,⁹² gdje su se stisnuli kako su mogli. Türk⁹³ se odselio k svom ujaku barunu Vranjzanu. Brzjaviše po moju mamu a meni dodijeliše za podvorku javnu milosrdnu sestru. Mama je stigla još naredne noći. Samo prof. Marn ostao je u stanu, i izručio me mami, a potom odselio...

Dr. Jakopović dolazio je po 2 puta na dan. Samnom [je] bilo vrlo zlo. Šarlah se razvio na cijelom tijelu. Žario sam od vrućice. Difterija se također razvila do najvećeg stupnja. Dr. Jakopović opet [je] prizvao consilij dr. Švrljuge. Raspravljali su u pokrajnjoj sobi u salonu. Čuo sam ja i mama, kako je zaključeno i rečeno: "ako mu narav nepomogne tu nema naše pomoći". Mama moja gotovo zdvojila i smjesta je telegrafirala u Metliku po našeg kućnoga liječnika Ferdu Sallokera. Taj je stigao u Zagreb još naredne noći.

Salloker me pretražio i načinio vrlo zabrinuto lice. Grlo i vrat bili [su] tako u difteriji, da već 3 dana nisam mogao jesti i jedva sam mukom mogao piti čašu mlijeka. "Das ist eine Difterie, sakrament" izlanuo je Salloker.

Sjeo je za stol, otvorio svoju ručnu torbicu, u kojoj je nosio vazda svoje instrumente i ljekove. Nešto je metnuo u šolju za trti, tro i sipao neku tekućinu. Od ove tekućine počeo mi kapati po 2-3 kapi u grlo. To je činio svaki četvrt sata. S nekom drugom opet tekućinom sam grgljao iza svakog ukapavanja. I gle čuda, iz grla i vrata kidale se cijele bijele krpe, koje sam izbacivao. Oko 4 s. u jutro lakše sam gutao i popio sam dobre ½ litre mlijeka.

"Zdej pa buš zdrav" radosno je izlanuo, pretraživajući moje grlo. Od tad sam morao samo grgljati. Sad je istom rekao da je to bio vrlo drastičan postupak, jer da to učinjeno nije bilo bi me zagutilo. Tad se istom lego na čas na počinak.

Oko ½ 6 mi je ustao i opet me pretražio i bio je vrlo zadovoljan. S opaticom, koja je bila uz mene, počeo se Salloker šaliti i pripovijedao joj kako je bio on kao mladić zaljubljen u neku opaticu, koju da je mogao poljubiti, prorezao je rešetku u parlatoriju.⁹⁴

Oko 9 sati došao je dr. Jakopović. Salloker je bio prisutan, moja ga [je] mama predstavila. Kad je vidio kako moj vrat izgleda, začudio se je, jer se je nadao gore. Ja sam bio vrlo veseo i dobre volje.

---

⁹¹ Šime Švrljuga, glasoviti zagrebački gradski fizik.

⁹² Obitelj Marnova punca Josipa Cajbeka, koji je držao apoteku na Opatovini.

⁹³ Franjo Aurel pl. Türk, sin karlovačkog veletrgovca Franje, koji je nakon odlaska Kazimira Seitza u unijatski konvikt 1884. bio sustanar Laszowskog kod Marnovih.

⁹⁴ Samostanska prostorija za sastanke i razgovor.

Sad uzeše dr. Jakopović i Salloker konferirati o mojoj bolesti. Kad je Salloker rekao mu što je upotrebio, odvratio je Jakopović, da je to zastarjeli lijek i da to se više ne rabi. [...]

Salloker je dao upute opatici i isti dan dopodne (11 s) oputovao kući. Kad je pod večer došao opet dr. Jakopović, malo je larmao na moju mamu, što je mimo njegova znanja zvala Sallokeru i reko da [je] Salloker "ein elter Esel".⁹⁵

Bome nije, on me je često spasio pa i onaj put i za cijelo onaj put bi bio otišao "ad patres"⁹⁶, da nije on došao.

U mojoj bolesti posjetio me jednom Micek, a mali Bela dolazio [je] često, sve krišom. [...]

Dolazio me posjećivati i stari Žiga Sakač, oficijel zem. blagajne, stari znanac moje kuće. Kako sam bio "verstopft"⁹⁷, trebalo klistir, i sam Sakač pošao je po "medizinalista" bricu Nikolu Brckovića, koji je sa svojim plemenitim instrumentom otvorio pasažu! Bilo je kod ove operacije puno smijeha. Stari Brcković imao [je] svoju brijačnicu u Ilici pokraj Bulvana,⁹⁸ tamo, gdje danas stoji I. hrv. štedionica.⁹⁹

Nakon što je bolest popustila, Laszowski je oputovao s majkom u Brlog na duži oporavak poslije kojeg se pod konac lipnja vratio u Zagreb nastavivši školovanje uz obilatu pomoć prof. Marna.

Koliko je bilo opasno teže se razboljeti potkraj 19. st., pa čak i ako se radilo o članovima imućnijih obitelji, pored spomenutog primjera svjedoči i nesretna sudbina malog Bele Tomašića, Nikolina i Emina brata, Emilova nešto mlađeg bratića s kojim je proživio djetinjstvo u Brlogu. Naime, početkom 1887. mali se Bela teško razbolio i od posljedica bolesti preminuo.

2. I. putovao sam od kuće u Zagreb. Saznao sam da je moj kuzen Bela bolestan. On je o Božiću putovao u Sisak k rođacima Beloševićima, te se žestoko nahladio. Dobio je upalu moždane opne.

8. I. Subota. Baš sam objedovao i spremao se u školu, kada je došla po mene Micika Gluhak, te mi javila da je Beli vrlo zlo. On želi da me vidi. Pohitao sam k njemu u stan Gluhakovih u Gajevoj ul. 30., gdje su stanovali Ema, Micek i Bela. Bela je ležao u krevetu, nu već nije prepoznavao ni koga. Ja sam ga prizvao imenom. On me samo pogledao mutnim staklenim već okom i uzdahnuo. Bilo mi je

---

⁹⁵ Stari magarac.

⁹⁶ Ocima, precima. Na "drugi svijet".

⁹⁷ Začepljen.

⁹⁸ Vjerojatno radnja zagrebačkog zlatara i draguljara Slavoljuba Bulvana.

⁹⁹ HR HDA 806. Emilij Laszowski, 1.4.1. Dnevnik 1868-1888, kut. 2.

vrlo teško, jer sam ga vrlo volio. Oprostio sam se mučki(?) s njime i pošao u školu.

Pod večer je umro...

Otpremjen je u mirogojsku mrtvačnicu.¹⁰⁰

Kako je ovaj dio bilježaka Laszowski radio u kasnijim godinama, zapravo memoarski, o čemu smo već ranije govorili, izostao je u njegovom opisu pravi doživljaj gubitka bratića za kojeg je bio posebno vezan. Pomalo je čudno da tako težak događaj nije u njegovu životu proizveo drukčije reakcije od onih koje je samo kratko zabilježio prešavši nakon toga na opise nastavka školovanja i mature koja se bližila. Hladnoća opisa Beline smrti, dobit će dodatno na težini u jednom od sljedećih događaja koji je također bio duboko intiman i približno potresan, a kojeg je Laszowski također, sudeći prema zabilješkama, relativno jednostavno pomeo pod tepih.

Kako je rečeno, u središtu njegova zanimanja tijekom 1887. bila je priprema za maturu i tome je bio podređen sav njegov rad. Općenito, Laszowskom je nakon dolaska u zagrebačku gimnaziju, za razliku od vremena kada je bio privatno podučavan, dovršetak školovanja predstavljao primarni cilj na kojeg se potpuno usredotočio, najvjerojatnije pod utjecajem majke i očuha¹⁰¹ te bratića Nikole Tomašića, pod budim okom podučavatelja i stanodavca profesora Marna. Koliku je ulogu sâm čin mature u njegovom životu igrao i kasnije, svjedoči opširan i vrlo precizan prikaz cjelokupnog događaja, kojeg je Laszowski najvjerojatnije radio prema nekim ranijim, također iscrpnim bilješkama. Drugačije je vrlo teško zamisliti da se mogao sjećati svih profesora, pitanja i detalja koje je naveo.

Za maturu pripravljam sam se svim silama. Radio sam neumorno. Ustajao kao obično u 5. s. i učio. Kad smo pred pismene radnje imali slobodno polazio sam dnevno dopodne u Tuškanac, najvolio u Sofijin put i tu sam učio. Koji put sam pošao fruštukati k "Švabici" u Tuškancu.

Javljeno je meni, da ću biti na maturi oprošten od fizike, propaedeutike.¹⁰²

Najviše mi brige zadavala matematična zadaća. Iza mene je sjedio Šugh. Ja sam se u njega pouzdavao, te sam mu davao rezultate moje izradbe, on mi napiše drugo i opasku "Tutlane ne valja". Opet sam moju radnju kontrolirao i našao sam da je sve radjeno kako treba. Šugh je to nekako učeno i skraćeno radio. U to se nijesam pouzdavao. Ostavio sam moju radnju – što Bog daje!

---

¹⁰⁰ Isto.

¹⁰¹ Njegova majka Sidonija udala se početkom 1884. uz Emilov blagoslov za Stojana Klaića, upravitelja ribničke gospoštije.

¹⁰² Propedeutike.

Od Šugha su mnogi prepisali. I gle, kasnije mi Benigar¹⁰³ rekao, da je moja radnja najbolja.

Radnju sam predao u 11.47 o podne.

Otpočela je matura. Od 59torice, koji smo polagali pismenu maturu pristupilo je usmenoj 52.

Komesarom bio je dr. Maixner.¹⁰⁴ Dnevno nas je polagalo 8-10. i to alfabetskim redom. Padali su užasno. Ja sam par dana slušao, i postajalo mi je baš vruće. Golemo padanje iz latinskoga, grčkoga i matematike. U gramatici i sintaksi vrlo slabo ili nikakvo znanje. Nu tom su bili krivi profesori Stj. Kučak (latinski) i dr. Celestin (grčki). Kučak u opće nije pitao gramatike i sintakse, već samo prijevod. Pomoz Bog, mislio sam si, ali me je opet tiješilo to, da gotovo svu gramat. i sintak. bi bio mogao odgovoriti, a to imam da zahvalim samo prof. Marnu, koji je samnom klasične jezike, prigodom prijevoda temeljito analizirao i upućivao me na pručavanje odnosnih kapitula gramatike i sintakse.

Tako sam evo došao i ja na red 28. VII. u 8. s. u jutro. Prvo bilo nauk vjere. Kad [su] počela pitanja, preskoči me katiket dr. Maurović.¹⁰⁵ Pogledao sam ga upitnim okom, on se nasmiješio i rekao mi "Vas opraštamo". Mislio sam si, za što nisam to prije znao, jer sam mnogo vremena potrošio na učenje apologetike, dogmatike i moralke te crkvene povijesti. E pa dobro...

Poslije dovršenih pitanja iz vjeronauka počelo se s latinskim. Dobio sam Horaca Carm. II. 13.¹⁰⁶ Zabezeknuo sam se. Pogledao sam prof. Marna, koji je pasivno prisustvovao, želeći čuti moje odgovore. I on me je čudno pogledao. A za što.

Par dana prije mature, snivao sam da maturiram, i da sam dobio prevadjati Horaca Carm. II.13. To sam u jutro rekao Marnu, te ga zamolio da samnom prevodi ovu odu. On je to rado učinio i samnom temeljito sve proučio...mnogo se je smijao mom snu...sad je bio i on zabezeknut.

Prevodio i škandirao sam sjajno. Protumačio odu, metrum i gramatiku i sintaksu... Do mene bio sam najbolji u odgovoru. Sam prof. Kučak bio je iznenadjen i reko: "to je moj dobar djak". I dr. Maixner čudom se čudio momu znanju. Literaturu sjajno odgovarao.

---

¹⁰³ Ivan Benigar, profesor matematike na Gornjogradskoj gimnaziji. Učenici su ga prema bilješkama E. Laszowskog zvali "Janez" jer je bio podrijetlom Slovenac.

¹⁰⁴ Vjerojatno Franjo Maixner (1841-1903), klasični filolog i književni povjesničar. Profesor latinske filologije na Zagrebačkom sveučilištu.

¹⁰⁵ Vjerojatno Antun Maurović (1851-1908), teolog. Profesor i rektor Zagrebačkog sveučilišta i senjski biskup.

¹⁰⁶ Kvint Horacije Flak, *Carmina*.

Iz grčkoga (dr. Celestin) dobio sam za prevoditi: Sofokle, Elektra 152-183. Malo mi je metar kora zadavao brigu, nu skomponirao sam metar, jer sam bio dobro verziran u korovima. Sve je išlo glatko i dobro, tako i na pitanja iz literature.

Iz matematike (Benigar) dobio sam zadatak: "Kolika je stijena kuglje od R 4 dm, težine 40 kilogr., a spec. tež. 8.

Čas sam zamislio se, i počeo raditi, tumačeći rješenja, matematikom, fizikom itd. Išlo je vrlo glatko. Nijesam ni dovršio kad komesar reče "dosta je". Bilo sve bez prigovora, dakle sam bio siguran uspjehu. Benigar bio vrlo zadovoljan, "Dobro je dobro Laszowski". Marn uživao!

Napokon došla pitanja iz hrvatskoga. (dr. I. Broz). Pitan sam bosansku literaturu i o bugaršticama. Dobro odgovarao.

Iz njemačkoga (dr. Celestin) pitan sam karakteristiku njem. literature 18. vijeka i o Kloppstocku.¹⁰⁷ Vrlo dobro sam sve odgovarao.

Time sam dovršio moj usmeni ispit mature.

Bio sam vrlo zadovoljan sam sa sobom. Svi mi čestitahu, profesori i komesar, a pogotovo prof. Marn koji je bio upravo ponosan mojim uspjehom...

Kod objeda me je opet pozdravio i cijela njegova mi familija gratulirala.¹⁰⁸

Nakon uspješnog završetka gimnazije za Laszowskog više nije bilo dvojbe oko nastavka školovanja. Nakon srdačnog rastanka od Marnovih, ferije je proveo u Brlogu i okolici. Tijekom tog vremena potpuno je sazrela i želja da se posveti liječničkom zvanju (*Zabio sam si u glavu, da ću biti liječnik, možda i geselštapsarzt...*¹⁰⁹) i ode na studij medicine u Graz. Kako nije uspio ishoditi stipendiju za daljnje školovanje, financiranje je u potpunosti morala preuzeti obitelj. Sredinom listopada, nakon pomnih priprema,¹¹⁰ uputio se na Gradačko sveučilište.

14. X. u 8 s. jutrom stigli smo u Graz. Fijakerom se odvezli u "Hotel Krone", gdje smo odsjeli jer je blizu univerze...

---

¹⁰⁷ Friedrich Gottlieb Kloppstock (1724-1803), znameniti njemački pjesnik.

¹⁰⁸ HR HDA 806. Emilij Laszowski, 1.4.1. Dnevnik 1868-1888, kut. 2.

¹⁰⁹ Liječnici specijalisti koji rade za osiguravateljska društva?

¹¹⁰ Zanimljivo je spomenuti što je sve Laszowski ponio u prtljazi... *Moja me majka hotjela obilno opremiti, nu ja sam se tomu protivio, jer čemu da vučem nepotrebno u svijet. Tako je moja garderoba sastojala od 3 odijela, ogrtač (Überzicher), zimski kaput (menčikof), 6 košulja, 3 gaće, 2 jäger-maje, 2 jäger kačketa, 1 jäger-gaće, 2 p. jäger čarapa, 6 čarapa, 6 ručnika, 12 žep. rubaca, 2 spavaće košulje, 1 šešir, 3 p. cipela, 1 čizme, 1 rukavice, 5 kravata, 8 kom. jedala(?), 8 p. manšeta, 2 ogrlica, kefica za zube, kefa za odijelo, kefa za cipele. Sve to spremio sam u veliki crni kovčeg. To sam kompletirao jednom madracom, 1 pokrivalom, 2 vel. i jedan mali jastuk, te vuneni gunj.* (HR HDA 806. Emilij Laszowski, 1.4.1. Dnevnik 1868-1888, kut. 2)

Poslije fruštuka pošao sam na univerzu, da se upišem. Nijesam to mogao obaviti, jer je trebalo prijevod maturalne svjedodžbe. Uputiše me na prof. dr. Krecka,¹¹¹ Villefort gasse 11, I. kat koji je hrvatskim djacima ovjerovljavao prijevode matural. svjedodžbi.

Sad je bila prva briga mojoj mami, da mi nadje dobru koštu i stan. Stan sam našao u Burgasse 8. I. kat, kod liječničke udove Leyff. U stan se dolazilo preko dvorišta, koje je bilo vrtom prizemne gostione. Do moje sobe dolazilo se je hodnikom s dvorišta. Soba bila je jednokrevetna s dva prozora u vrt. Do moje sobe lijevo bila [je] druga soba, u kojoj je stanovao tehničar Julije Hauser, rodom Magjar. Stan sam platio do 1. XI. 7.50 for.

S mamom sam pošao na objed u restauraciju "Zur Pastetten" u Spargasse 28. Tu su objedovali i neki hrvatski djaci: Alex Kuhar, Martin i dr. U toj restauraciji sam se abonirao¹¹² do 1. XI. plativši 5.5 for. za objed. Fruštuk sam platio u stanu do 1. XI. 3.30 for.

Poslije objeda smo malo počivali u hotelu, a ja sam sačinio prijevod [na] njemački moje maturalne svjedodžbe. Oko 3 s. pošao sam do dr. Krecka. Našao sam ga u njegovoj ogromnoj knjižnici, baš kako je starac sjedio na visokoj lojtri i nešto ispisivao iz knjiga. Predstavio sam mu se i očitovao mu moju želju. Vrlo me ljubezno primio, te mi je ovjerovio prijevod. Pozvao me, da ga posjetim koji put. Dao mi je važne upute ako bi hotio nešto histor. raditi. Uputio me na g. Hranilovića¹¹³ u Mappen archivu.

Dr. Krek je znameniti Slovenac i sveuč. profesor. Ugodan i mio stari gospodin.

Dalje sam dan sproveo s mamom. Ona je u 9³⁰ otputovala. Tako sam evo prvi put u životu ostao sam...

Večerao sam još s mamom i pošao u moj stan, gdje sam odmah lego...dugo, dugoo sam razmišljavao...mislilo na mamu i dom i ...budućnost.¹¹⁴

Već u prvim danima njegova boravka u novoj sredini bilo je jasno da će se Laszowski teško priviknuti na nove prilike. Pored potpune odvojenosti od obitelji, odnosno majke koju je uvijek naglašavao kao jedan od najtežih problema s kojim se tijekom školovanja suočavao, čini se da niti njegov izbor studija nije bio baš najsretniji. Već na prvim predavanjima postalo je jasno da nije predodređen za liječničko zvanje...

---

¹¹¹ Najvjerojatnije se radi o Gregoru Kreku (1850-1905), uglednom slovenskom filologu i profesoru Sveučilišta u Grazu.

¹¹² Platio unaprijed.

¹¹³ Vjerojatno Hinko Hranilović (1860-1922), geograf. Profesor geografije na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu.

¹¹⁴ HR HDA 806. Emilij Laszowski, 1.4.1. Dnevnik 1868-1888, kut. 2.

17. X. [...]Počela predavanja. Bio [sam] prvi put u anatomskom institutu. Onaj zadah ostao mi je za uvijek u nosu. Vido sam mnoge lješine za stolovima i djake kako seciraju. Dugo sam tamo probavio. Bio sam tamo s prijateljima Malom, Gregurićem i Barcem..

Čudim se, da sam onako mirno sve pratio i nije mi se ništa desilo. Samo je potreslo me, kad sam odkrio glavu, s koje je skinuta već koža. Užasna slika. Ono mišićje, žile, oči...koje me stakleno gledale!...¹¹⁵

Laszowskog se u Grazu puno više dojmio društveni i kulturni život te česti odlasci u operu i kazalište zajedno s gimnazijskim kolegom i prijateljem Franom Milobarom¹¹⁶ s kojim je dijelio i stan.

Upravo na jednom od takvih kulturnih događanja koje je posjetio s prijateljem dogodio se možda i presudan trenutak vezan za boravak Laszowskog u Grazu. Naime, početkom studenoga na operi "Lohengrin"¹¹⁷ u gradačkoj Industriehalle upoznao je barunicu Claudinu S. u koju se (nesretno) zaljubio. Detaljan opis događaja (ili "avanture" kako je sam Laszowski u Dnevniku o tome pribilježio) opisao je u crtici *Nesretnica*, tiskanoj u publikaciji *Kalendar Bog i Hrvati* 1903.

Kako na ovom mjestu nažalost nemamo prostora donijeti tekst u cjelini, ukratko ćemo reći da se radilo o mladoj udovici, imućnoj pripadnici gradačkog plemstva koja se zaljubila u Laszowskog. Ljubav je bila obostrana, Laszowskog je izvrsno primila i njezina majka (koja je, usput rečeno, preko pokojnog supruga, poznavala Emilova oca Sigismunda) i sve je vodilo u smjeru dugotrajne, moguće i bračne veze. Međutim, prilikom jednog iznenadnog posjeta, Laszowski je u Claudininu društvu zatekao mladog časnika prema kojemu se ova po njegovu mišljenju ponašala odveć blagonaklono, što je povrijeđenog Laszowskog nagnalo da prekine vezu s barunicom i ode iz Graza.¹¹⁸ Od tog se udarca Claudina, čini se, nije nikada oporavila. Uzalud je sama, a i preko Frana Milobara i drugih zajedničkih prijatelja pokušala dokazati Laszowskom da je u krivu. Ovaj je ostao neumoljiv, a Claudina se doskora zbog iscrpljenosti teško razbolila i umrla. Laszowski je, kao i u ranije spomenutom slučaju smrti malog Bele Tomašića, u toj situaciji pokazao malo razumijevanja i sućuti (ili barem o tome nije načinio nikakve bilješke), posvetivši se po povratku u rodni Brlog lovu i zabavi što je potrajalo gotovo čitavu 1888. To je, dakako, bio i kraj njegove liječničke "karijere", odnosno studiranja u Grazu.

---

¹¹⁵ Isto.

¹¹⁶ Fran Milobar (1869-1945), ekonomist i politički pisac.

¹¹⁷ Romantična opera Richarda Wagnera prvi put izvedena 1850.

¹¹⁸ Kod nadnevka 8. XII. 1887, kada se to i dogodilo, u Dnevniku je zabilježio (...) *dopodne užasno razočaranje kod bar. S...porazilo me...odlučio ostaviti Graz.*

Tek potkraj iste godine, u listopadu, odlučio je upisati pravo na Zagrebačkom sveučilištu. Međutim, taj dio priče usko je povezan sa sasvim novim poglavljem u njegovom životu. Usporedo s uspješnim studiranjem prava zaposlio se u Kraljevskom zemaljskom arhivu, što je u potpunosti obilježilo njegov život i o čemu je načinio još preciznije, opširnije i zanimljivije bilješke, koje i zbog opsega i zbog sadržajne vrijednosti zaslužuju poseban osvrt.

Najveći dio podataka o ustanovi, suradnicima i struci koje je tijekom polustoljetnog rada zabilježio, bili bi za nas bespovratno izgubljeni da ih Laszowski nije sačuvao u sjećanju i bilješkama na sebi svojstven način. Mnogi detalji o ustroju, prostoru, gradivu, i što je najvažnije, ljudima koji su službovali u Arhivu tako je otrgnut od zaborava. Iako možda taj dio njegovog života i djelovanja iz pozicije čitatelja ima veću vrijednost od spomenutog u ovom radu, ipak, cjelovito svjedočanstvo o životu osobe s kraja 19. i početka 20 st. toliko je rijetko, da je prema našem sudu bilo potrebno krenuti od početka kako bi slika jednog doba, gledana očima pojedinca, bila što potpunija.

Zbog toga se nadamo da će već poslovična rečenica "nastavak u sljedećem broju" s kojom bi se najprimjerenije završio ulomak pripovijesti o iznimno bogatom životu ovog uglednog hrvatskog intelektualca što ga čitatelj ima pred sobom, u dohledno vrijeme biti opravdana.

Summary

THE UNKNOWN WORLD OF EMIL LASZOWSKI

We often witness the fact of knowing very little or almost nothing about private and everyday life of the people from the past. Due to the lack of reliable sources one has to be content with arid facts and information such as the year and place of birth, beginning and the end of education, service and employment, social activity, scientific work, and place and year of death. Even this basic information is sometimes hard or impossible to find. For that very reason the personal papers of the renowned intellectual and public official Emil Laszowski, stored in the Croatian State Archives, is considered particularly valuable. It features the saved diary, memoir and autobiographical data written about his life by Laszowski and they offer a first hand insight into his life in its entirety, with all the details and events that formed it. Since life of an individual is always interwoven with fates and lives of other people, from friends and relatives to casual acquaintances, these kinds of notes also speak about persons who formed the totality of living known to us even today and which is often almost impossible to reconstruct in the past reality. What Laszowski left behind as a diligent archivist

is really a document of his entire life, from its beginning to its end, with (almost) all events and persons that characterised it. Due to the amplitude of the data from his personal papers, this article shows only one of its parts, from Laszowski's birth to enrolment to the Law School at Zagreb's University. It shows in a very picturesque and "life-related" way Laszowski's origin, his next of kin, childhood, schooling, friends, first loves, facing the reality and so on. One has to bear in mind of course, that this gives a subjective (retrospective) image and that some details (including the comments by the article's author) has to be taken with a certain amount of care. On the other hand, no one knew better about the Laszowski's life and the people who characterised it than Laszowski himself and we can only be thankful that he left us such an interesting testimony about it.

Key words: *Emil Laszowski, biography, personal papers, archives.*

Translated by Marijan Bosnar